

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Історичний факультет
Кафедра права та публічного управління

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

до вивчення освітньої компоненти «Гуманітарна політика»
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі
знань 28 Публічне управління та адміністрування спеціальності
281 Публічне управління та адміністрування

УДК 351:321.02(038)

С 53

*Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 2 від 03 лютого 2025 року)*

Рецензенти:

Архип Войтенко – кандидат наук з державного управління, професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління Поліського національного університету.

Роман Небожук – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри філософії та релігієзнавства факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Петро Опанащук – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного управління Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Укладачі:

Василь Купрійчук – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри права та публічного управління Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Андрій Ключко – доктор філософії з публічного управління та адміністрування, доцент кафедри права та публічного управління Житомирського державного університету імені Івана Франка.

С 53 Словник термінів і понять до вивчення освітньої компоненти «Гуманітарна політика» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування / Укладачі: Василь Купрійчук, Андрій Ключко. – Житомир: Видавництво ЖДУ імені Івана Франка, 2025. – 36 с.

Словник термінів і понять до вивчення освітньої компоненти «Гуманітарна політика» містить визначення основних категорій і понять, необхідних для розуміння і засвоєння матеріалів курсу. Видання може бути використане здобувачами I-II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, у процесі підготовки до занять з Гуманітарної політики.

Словник підготовлено для використання здобувачами галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування.

@Купрійчук Василь

@Ключко Андрій

@ Житомирський державний університет імені Івана Франка

Зміст

Передмова.....	4
Терміни і поняття.....	5
Використана література.....	34
Для нотаток.....	36

Передмова

Вивчення освітньої компоненти «Гуманітарна політика» сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти I–II курсів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування сучасного креативного мислення та системи спеціальних знань та розвиток умінь і навичок у сфері розроблення та реалізації гуманітарної політики, забезпечення відповідного рівня гуманітарного розвитку населення України з урахуванням євроінтеграційних цілей державної політики та особливостей регіонального розвитку України.

Основними завданнями освітньої компоненти «Гуманітарна політика» є:

- систематизація знань та уявлень про основні аспекти феномену гуманітарної політики, зокрема, про сутність теоретичних засад базових понять цього феномену, а також про його місце, роль і специфіку в цілісному комплексі публічної політики як різновиду політико-управлінської діяльності;
- формування умінь застосовувати адекватні методи, інструменти та технології публічної політики у сфері гуманітарного розвитку на загальнодержавному і регіональному рівнях;
- розвиток та підвищення рівня комунікативної й інформаційної компетентностей студентів з питань публічного управління та адміністрування, зокрема, в контексті обговорення актуальних проблем гуманітарної політики;
- мотивація здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на активну практичну участь в розробці проєктів, програм і стратегій гуманітарної політики.
- формування організаційного професіоналізму;
- розвиток здатності до інтелектуальної автономності.

Змістовно освітня компонента спрямована на формування у здобувачів вищої освіти здатності розв'язувати задачі дослідницького та/або інноваційного характеру з галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування.

Запропоновані у виданні терміни і поняття дозволять глибше й детальніше розібратися у специфіці формування та реалізації гуманітарної політики в Україні, а також ознайомить здобувачів з теоретичними основами та практичними засадами реалізації державної гуманітарної політики, зарубіжним досвідом управління в цій сфері, тощо.

Словник рекомендований для використання не лише здобувачами вищої освіти, а й фахівцями у сфері публічного управління та адміністрування у процесі професійної діяльності.

АВТОНОМІЯ ЗАКОНОДАВЧА – право, надане окремим юридичним та фізичним особам, що не є суб'єктами апарату держави, видавати самим собі на окремій території норми об'єктивного права, тобто норми, обов'язкові не лише тільки для них, а й для третіх осіб.

АВТОНОМІЯ ПОЛІТИЧНА – право самостійного здійснення державної влади, що надається конституцією певній територіальній або національній спільноті.

АВТОРИТАРНЕ ЛІДЕРСТВО – система управління, за якої лідер самостійно приймає всі рішення, бере на себе відповідальність за можливі наслідки цих рішень. Авторитарний лідер характеризується відповідним жорстким стилем управління, домінуванням процедур контролю, використанням мобілізаційних механізмів.

АГРЕСІЯ – несумісне з Уставом ООН пряме чи опосередковане застосування сили однією державою (чи групою держав) проти іншої, яке має на меті захоплення території, скасування або обмеження державної незалежності, насильницьке підкорення її населення.

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – пристосування людини або групи людей до нового соціального середовища, а частково і пристосування до них цього середовища з метою співіснування та взаємодії. За своєю сутністю А. с. тісно пов'язана з процесом інтеріоризації індивідуума, тобто прийняття і вбирання ним стандартів життя, переконань інших людей, норм та цінностей нового соціального середовища, а також форм соціальної взаємодії, що склалися в ньому.

АДМІНІСТРАТИВНА СИСТЕМА – ієрархічна система, що є складним суб'єктом державного управління, підсистемою системи державної влади. Здійснює управлінські функції планування, нормування, організації, координації, мотивації, контролю щодо різних сфер життєдіяльності суспільства. Ототожнюється із системою органів виконавчої влади.

АДМІНІСТРАТИВНА ПОСЛУГА – результат здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом, що відповідно до закону забезпечує юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів за їх заявою (видача дозволів/ліцензій, сертифікатів, посвідчень, довідок, проведення реєстрації тощо). А. п. є важливою складовою державних і муніципальних (публічних) послуг.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ – сучасний стиль управління, що принципово відрізняється від бюрократичних форм і методів, оскільки побудований на засадах демократії з мінімізованим втручанням держави в усі сфери суспільного буття, за винятком надання тих послуг, які відсутні у ринковому середовищі.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ РЕСУРС – політична практика, коли відповідальні працівники установ державної влади використовують своє службове становище, аби впливати на посадових осіб, а також перебіг політичних, економічних, культурних та інших подій, що перебувають поза межами їх підпорядкування, повноважень і компетенції.

АДМІНІСТРАТИВНО-КОМАНДНЕ УПРАВЛІННЯ – управління суспільним життям, що характеризується жорсткою централізацією, обмеженням або й запереченням прав на самоврядування, надмірною регламентацією й бюрократизацією усіх сфер суспільного життя.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ – зумовлена географічними, природними, історичними, економічними, етнічними, культурними, соціальними та іншими чинниками внутрішня територіальна організація держави з поділом її на складові частини – адміністративно-територіальні одиниці з метою забезпечення населення необхідним рівнем послуг та збалансованого розвитку всієї території держави; певний спосіб територіального улаштування держави, утворення й діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

АДМІНІСТРАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ – постійно діючий орган, що утворюється Президентом України відповідно до Конституції України для забезпечення здійснення ним своїх повноважень як глави держави.

АДМІНІСТРУВАННЯ – стиль управління, за яким діяльність фокусується на процедурах і контролі правильного виконання розпоряджень.

АКТИ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ – форма владного волевиявлення у системі органів державної влади (закони, постанови, декрети, укази, розпорядження, накази, рішення). А. о. д. в. складають своєрідну систему правової ієрархії, вершиною якої є Конституція України.

АКТИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ – постанови і розпорядження, які Кабінет Міністрів України видає у межах своєї компетенції на основі та на виконання Конституції України, законів України, актів Президента України і які є обов'язковими для виконання на території України.

АКТИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ – Укази і розпорядження Президента України, які є підзаконними правовими актами. Укази Президента України носять нормативний характер, якщо вони стосуються невизначеного кола суб'єктів, містять в собі норму права і розраховані на тривалу дію і багаторазове застосування. Укази Президента України, що не носять нормативного характеру, стосуються призначень, нагороджень, громадянства, помилування, надання політичного притулку і т.п.

АНАЛІЗ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ – аналітична діяльність, що спрямована на вивчення об’єктів і явищ у сфері державного управління, організації її раціонального простору відповідно до обраної стратегії розвитку країни з метою формування державної політики, підвищення ефективності державно-управлінських процесів, використання державних ресурсів.

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – передбачає дослідження певних процесів, явищ, об’єктів державного управління шляхом їх розкладу на більш прості складові, встановлено взаємозв’язків та взаємодії між ними з метою виявлення закономірностей і принципів, завдяки яким міркування щодо вибору управлінських методів і рішень стають доказовими.

АУДИТ СОЦІАЛЬНИЙ – перевірка якості та ефективності управління соціальними процесами на місцевому, регіональному та державному рівнях. Метою А. с. є підвищення рівня та якості життя населення. Здійснюється кваліфікованими фахівцями, аудиторами, які наділяються правом оцінювати якість та ефективність управлінської діяльності у сфері державного і регіонального управління та місцевого самоврядування.

БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ – це вихідні, найбільш загальні положення, дотримання яких забезпечує наукову обґрунтованість діяльності у сфері державного управління.

БАЗОВІ ПРИНЦИПИ СУСПІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ – вихідні, найбільш загальні положення та правила, дотримання яких забезпечує наукову обґрунтованість діяльності у сфері суспільного управління.

БАЗОВІ ЦІННОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА – цінності, найважливіші з яких такі: державність, добробут населення та національна безпека; відданість загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи та гарантованої демократії; людина, її права та свободи, відповідальність перед собою, своєю сім’єю та суспільством; послідовне утвердження демократичних засад розвитку суспільства, прав і свобод людини, побудови правової держави, становлення громадянського суспільства.

БЕЗПЕКА – стан, при якому небезпека у будь-якому вигляді не загрожує будь-кому, будь-чому. Проблема забезпечення належної Б. – найважливіша і найнеобхідніша для влади та органів влади на всіх рівнях.

БЕЗПЕКА ІНФОРМАЦІЙНА – стан суспільства, в якому забезпечується збереження визначених політикою безпеки властивостей інформації, умов її створення, існування і поширення.

БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНА – широке, багатокomпонентне поняття, яке відображає існуючі військово-політичні, економічні, екологічні, соціокультурні,

інформаційні та інші загрози для суспільства, держави або нації, що складаються в системі глобальних і регіональних взаємовідносин з іншими країнами, етносами, соціальними групами, верствами, політичними силами.

БЕЗПОСЕРЕДНЯ ДЕМОКРАТІЯ – одна із форм демократії, повновладдя народу, що здійснюється шляхом прямого, безпосереднього волевиявлення. Основні форми Б.д. закріплені в Конституції України – це всенародне обговорення і всенародне голосування (референдум); вибори до Рад; накази виборців депутатам; звіти депутатів перед виборцями, а також перед колективами і громадськими організаціями, які висунули їх кандидатами в депутати; звіти виконавчих і розпорядчих органів, інших створюваних Радами органів перед населенням; відкликання депутата; збори виборців; народний контроль.

БІДНІСТЬ – соціальний стан, що характеризується відсутністю необхідних матеріальних та інтелектуальних можливостей для того, щоб провадити спосіб життя, відповідний до норм, прийнятих у даному суспільстві.

БЛАГОДІЙНІСТЬ – альтруїстична діяльність, спрямована на надання фінансової та іншої допомоги тим, хто її потребує, на покращання умов функціонування суспільства у цілому та будь-якої його частини.

БЛАГОДІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ – недержавні організації, головною метою функціонування яких є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

БЛАГОДІЙНІ ФОНДИ – організаційно-правова форма благодійних організацій, головною метою яких є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ – це процес передачі повноважень управління доходами та видатками з метою збільшення ефективності реалізації даних повноважень та ретельніше управління бюджетними коштами громад.

БЮДЖЕТ РОЗВИТКУ – доходи і видатки бюджету, які утворюються та використовуються для реалізації програм соціально-економічного розвитку, зміцнення матеріально-фінансової бази.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – забезпеченість правами й обов'язками в здійсненні будь-якої (наприклад, владної) діяльності; необхідність, обов'язок на основі санкцій, що зафіксовані у законах і актах, відповідати за свої рішення, неправильні дії, вчинки. Розрізняють В. адміністративну, громадську, дисциплінарну, матеріальну, моральну, політичну, тарну, економічну, тощо.

ВИВЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ – опосередкована форма консультацій органів державної влади з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики.

ВИКОНАВЧА ВЛАДА – одна з трьох гілок державної влади, яка відповідно до конституційного принципу поділу державної влади покликана розробляти і втілювати державну політику щодо забезпечення виконання законів, управління сферами суспільного життя, насамперед, державним сектором економіки.

ВИКОНАВЧІ ОРГАНИ РАД – органи, які відповідно і в межах законодавства створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування.

ВЛАДА – право і можливість розпоряджатися чимось і кимось, підкорюючи своїй волі. Вона існує скрізь, де є стійке об'єднання людей: в сім'ї, виробничих колективах, різноманітних організаціях і установах, в державі.

ВЛАДА ДЕРЖАВНА – політико-правовий інструмент забезпечення існування держави та досягнення її цілей через систему повноважень і засобів, що застосовуються від імені суспільства для захисту та реалізації спільного інтересу, забезпечення загальних і часткових потреб, реалізації функцій регулювання та вирішення конфліктів у суспільстві.

ВЛАДА ЗАКОНОДАВЧА – один з трьох видів державної влади (нарівні з виконавчою і судовою). Здійснюється законодавчим органом держави – парламентом, який має різні назви у різних країнах (Верховна Рада України, сенат США, бундестаг ФРН тощо).

ВЛАДА ПОЛІТИЧНА – один із найважливіших виявів влади, реальна здатність певної соціальної групи (нації, класу, організації, іншої спільноти) чи особистості втілювати свою волю за допомогою політики та правових норм, здійснювати організований вплив на суспільство.

ВЛАДА СПАДКОВА – політична влада, основним принципом легітимності якої виступає традиційне право спадщини. Як політичний інститут історично виникла в рамках патріархального або станового типів панування і поступово зникає разом з ними.

ВЛАДА СУДОВА – сфера публічної і різновид державної влади, одна з її гілок, покликана самостійно і незалежно здійснювати правосуддя.

ВЛАДНІ ПОВНОВАЖЕННЯ – це здатність і можливість здійснювати вплив на діяльність і поведінку людей. Характерними ознаками В. п. є легальність, верховенство, публічність, легітимність.

ВРАХУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ФАКТОРУ В ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ – людський фактор є центральним в

процесах державного управління. Ефективна державно-управлінська діяльність можлива тільки внаслідок позитивного, відданого та енергійного ставлення працівників до справи. Професіоналізм (відповідна професійна підготовка, постійна обізнаність зі станом справ, великий досвід у відповідній сфері управління), активність, ініціативність та працьовитість – ось далеко не повний перелік параметрів та проявів людського фактора.

ВСЕБІЧНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ – гуманістичний ідеал виховання. В побутовій свідомості це талановита людина, здатна до різних видів діяльності, яка відрізняється від тих, хто проявляє свої здібності лише в одній галузі. Більш коректним є осмислення В. р. о. як процесу саморозвитку індивіда, який оволодіває головною справою життя й використовує весь спектр можливостей прилучення до загальнолюдської культури.

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА – сукупність теоретичних принципів і практичних заходів, які розробляються й реалізуються державою у сфері взаємовідносин між статевими групами суспільства з метою забезпечення певних можливостей для чоловіків і жінок у використанні економічних і соціально-політичних прав.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ – процес, в якому однакове, справедливе ставлення і до жінок, і до чоловіків у всіх сферах людського буття, включаючи політичне, економічне, побутове тощо.

ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК – співрозмірний розвиток фізичних і рухових сил людини, струнке й строге поєднання різних сторін і функцій її свідомості, поведінки й діяльності.

ГІДНА ПРАЦЯ – засіб забезпечення сталого розвитку. Впровадження в економічну практику концепції «гідна праця – гідна оплата», що передбачає проведення відповідальної політики заробітної плати, сучасної міграційної політики і формуванні адекватної реаліям системи зайнятості з акцентом на робочі місця, галузі високої технологічності, інформатизації і сучасної організації.

ГЕОЕКОНОМІЧНА СТРАТЕГІЯ – мистецтво досягати економічних цілей на світовому ринку та запобігати потенційним конфліктам з допомогою гео економічних технологій.

ГЕОПОЛІТИКА – теорія і практика сучасних міжнародних відносин, що вивчає та враховує широкомасштабний системний вплив географічних, економічних, політичних, військових, демографічних, екологічних та інших факторів на формування та здійснення передусім зовнішньої політики держав.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ – в буквальному розумінні означає процес перетворення явищ місцевого характеру в глобальні. Г. можна описати як процес, в якому люди

об'єднуються в єдине суспільство і існують разом під зростаючим впливом і комбінованою дією зовнішніх чинників (економічних, технологічних, соціокультурних і політичних).

ГРОМАДСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ – добровільне, самокероване, некомерційне формування, створене з ініціативи громадян, що об'єдналися на основі спільності інтересів для реалізації загальних цілей, указаних у статуті суспільного об'єднання, і законно реалізують право на свободу асоціації.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА – тип масової суспільної свідомості, який виявляється в сукупності уявлень і оціночних думок із загальнозначущих проблем. Виникає і змінюється як стихійно (на основі досвіду, традицій, непередбачених подій тощо), так і шляхом цілеспрямованого формування. Діє як у межах суспільства загалом, так і в межах соціальних груп.

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ – один з видів соціального контролю за діяльністю органів державної влади і місцевого самоврядування, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами і є важливою формою реалізації демократії та способом залучення населення до управління суспільством та державою.

ГРОМАДЯНСЬКА КУЛЬТУРА – ключове поняття в управлінні суспільним розвитком, фундаментальна проблема, без якої не можуть бути розв'язані інші центральні суспільні проблеми.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО – комплексний соціальний інститут, який являє собою структуроване об'єднання громадян даної країни з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, що взаємодіє з державою, функціонує на засадах демократії і права та утворює соціальний простір гуманітарного розвитку.

ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ – об'єднання людей (політичні, громадські), які висувають певні вимоги до суспільства, державної влади з метою досягнення певних цілей, задоволення своїх інтересів.

ГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ – якість діяльності системи державного управління, за якої людина визнається найвищою соціальною цінністю, а забезпечення її прав і свобод визначає зміст і спрямованість цієї діяльності.

ГУМАНІТАРНА КРИЗА (КАТАСТРОФА) – порушення усталеного життя великої групи людей (верстви, громади чи навіть нації), коли різко обмежується нормальне забезпечення їх продовольством, житлом, одягом, скорочується санітарне обслуговування тощо. Може виникнути в результаті соціальних заворушень, воєнних дій, стихійного лиха, техногенної катастрофи, внаслідок чого великі маси людей бувають змушені лишати місця постійного

проживання, руйнується інфраструктура життєзабезпечення, загострюється проблема дотримання порядку, суспільної безпеки й управління.

ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА – система цілеспрямованої, регулюючої, організуючої, координуючої діяльності суб'єктів, спрямована на забезпечення оптимального функціонування та розвитку гуманітарної сфери життєдіяльності суспільства, соціального, духовного життя, соціальних та духовних відносин. Г. п. – це система принципів, цілей, механізмів, послідовних заходів, що мають на меті створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуально-духовної безпеки людини й суспільства, реалізацію її соціальних, духовних потреб, формування і збагачення творчого потенціалу особи, всебічну самореалізацію її сутнісних сил, соціодинаміку освіти, науки, культури тощо. Гуманітарна політика – це система діяльності, що має на меті всебічне сприяння створенню, розвитку та збереженню духовних (як загальнолюдських, загальноцивілізаційних, так і національних) цінностей.

ГУМАНІТАРНИЙ РОЗВИТОК – це така модель суспільного розвитку, що орієнтована на максимальне розкриття потенціалу людини, створення гідних умов для реалізації її інтелектуальних, культурних, творчих можливостей.

ГУМАНІЗМ – система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність. В історичному аспекті Г. – прогресивна течія західноєвропейської культури епохи Відродження, спрямована на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ – група академічних дисциплін, об'єднаних прагненням до вивчення таких аспектів людського буття та якісних підходів, які взагалі не припускають єдиної парадигми, що визначає наукову дисципліну.

ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ОСВІТИ – переорієнтація освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед – світу культури, світу людини, на формування в молоді гуманітарного й системного мислення; система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання й таким чином на формування особистісної зрілості учнів, розвиток їхніх творчих здібностей.

ГУМАНІТАРНА ОСВІТА – сукупність знань у галузі соціально-гуманітарних наук і пов'язаних з ними практичних навичок та вмінь. Г. о. – важливий засіб формування світогляду, відіграє велику роль у загальному розвитку людей, в їхньому розумовому й моральному вихованні.

ДЕЛЕГУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ – тимчасова передача для виконання від одного суб'єкта управління (органу чи посадової особи) іншому суб'єкту функцій та повноважень із збереженням у делегуючого суб'єкта права

повернути їх до власного виконання та збереження за ним дійового контролю за реалізацією делегованих повноважень.

ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО – форма устрою суспільних відносин, під час яких за основу беруться принципи народовладдя, свободи і рівності громадян.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ – це явище і процес, що характеризуються розширенням прав і свобод громадян та їх об'єднань, активізацією участі народу у політичному житті і його впливу на прийняття державно-управлінських рішень, посиленням контролю з боку суспільства за діяльністю держави, ідеологічним та політичним плюралізмом.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ – процес реалізації прав і свобод громадян у системі управління суспільством. Д. у. є найвищим щаблем регуляції суспільних відносин й здійснюється на основі принципів: конкуренції, багатопартійності, плюралізму, свободи вибору, прозорості прийняття рішень, їх громадського контролю.

ДЕМОКРАТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ – сталі, загально визнані форми суспільної практики, що забезпечують соціальну та політичну стабільність. Інститути демократії можуть бути формальними, тобто офіційно схваленими, зареєстрованими, узаконеними, та неформальними, тобто такими, що функціонують на основі моральних, соціальних норм і звичаїв. Партія, президентство, вибори, референдум – це приклади Д. і. і. п.

ДЕМОКРАТІЯ – поняття, яке має безліч відтінків, а саме: один з основних політичних режимів; тип політичної і соціальної організації суспільства, що розвивається і прогресує в історії; форма організації держави, політичної системи і влади, коли не одна особа, а всі громадяни, що користуються рівними правами, беруть участь в управлінні державою; форма устрою будь-якої організації, заснованої на рівноправності її членів, періодичній виборності і звітності органів управління, прийнятті рішень за принципом більшості (партійна, профспілкова, виробнича демократія); ідеал суспільного устрою, певний тип світогляду; соціальні рухи, направлені на досягнення демократичного ідеалу. Історично розрізняють пряму первіснообщинну, громадську та військову демократії.

ДЕРЖАВА – основний інструмент політичної системи суспільства, що здійснює управління останнім, охорону його економічної та соціальної структури, організацію і впорядкування соціально неоднорідного суспільства, забезпечення його цілісності та безпеки. За образним висловом Ш. Монтеск'є, «держави – це суспільства, в якому є закони».

ДЕРЖАВА «ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ» – тип сучасної ліберальної демократичної держави, яка проводить соціальну політику, спрямовану на

створення рівних життєвих умов для всіх членів суспільства шляхом регулювання доходів, залучення непривілейованих класів (передусім робітників) до контролю над елітою і до прийняття державних рішень.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА – дії системи органів державної влади згідно з визначеними цілями, напрямками, принципами для розв’язування сукупності взаємопов’язаних проблем у певній сфері суспільної діяльності.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У ГАЛУЗІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ – курс дій органів державної влади, що спрямований на розв’язання комплексу проблем у шкільній галузі освіти з метою забезпечення ефективності її роботи, покращення функціонування тощо, відповідно до поставлених цілей, напрямів, принципів.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ’Я – визначення курсу, напрям дій держави, спрямований на розв’язання проблем, реалізацію цілей, завдань системи охорони здоров’я.

ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА – цілеспрямована діяльність держави, яка полягає в управлінні соціально-економічними процесами на регіональному рівні з урахуванням цілей та завдань територіальної організації продуктивних сил і економічної стратегії країни в цілому.

ДЕРЖАВНА РЕЛІГІЯ – термін, що більш широко вживається у політології та релігієзнавстві для означення привілейованого становища певного віросповідання в межах держави.

ДЕРЖАВНЕ ЗАМОВЛЕННЯ – засіб державного регулювання економіки шляхом формування на контрактній (договірній) основі складу та обсягів продукції, необхідної для державних потреб, розміщення державних контрактів на її поставку (закупівлю) серед підприємств, організацій та інших суб’єктів господарської діяльності всіх форм власності.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ – система засобів та методів забезпечення умов сталого розвитку інтелектуальних складових життєдіяльності суспільства, що орієнтована на гармонізацію та випереджальний його розвиток.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ – діяльність системи органів державного управління освітою, що полягає у цілеспрямованому впливі різноманітними засобами на систему загальної середньої освіти через процес планування, організації, мотивації й контролю з метою забезпечення всебічного виховання і розвитку підростаючого покоління.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ’Я – скоординована, цілеспрямована та вмотивована діяльність інститутів державної влади щодо організації діяльності системи охорони здоров’я

ДЕРЖАВНИЙ СЛУЖБОВЕЦЬ – особа, яка займає посаду в державному органі або його апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержує заробітну плату за рахунок державних коштів. Правовий статус державного службовця виникає на основі законодавства у зв'язку із заміщенням державної посади.

ДЕРЖАВНИЙ ФОНД ЗАЙНЯТОСТІ – державний позабюджетний фонд, що перебуває у власності України. Кошти фонду призначені для фінансування заходів, пов'язаних з реалізацією державної політики зайнятості населення, у тому числі наданням громадянам допомоги в працевлаштуванні; організацією професійної підготовки, перепідготовки, перенавчання і профорієнтації незайнятого населення, виплатою допомоги по безробіттю, стипендій на період навчання.

ДЕРЖАВНІ ГАРАНТІЇ – забезпечення чого-небудь, запорука чому-небудь; у цивільному праві – один із способів забезпечення виконання юридичною чи фізичною особою обов'язків, зобов'язань, передбачених нормативно-правовим актом чи певною угодою.

ДЕРЖАВНІ РЕЗЕРВИ – стратегічні запаси сировини, матеріалів, палива, деяких видів техніки, продовольства та інших матеріальних продуктів, необхідних для безперервного функціонування економіки на випадок надзвичайних ситуацій, потреб оборони тощо, що створюються і регулярно поповнюються державою.

ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ – встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, які забезпечують рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму.

ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ – гарантований державою рівень послуг на душу населення в межах всієї території країни, які надаються органами влади і фінансуються за рахунок державних бюджетів. Показники, які використовуються для розрахунку мінімального місцевого бюджету. Широко використовуються в практиці бюджетного планування зарубіжних країн. Розробка соціальних державних стандартів здійснюється і в Україні.

ДЕРЖАВНО-ВЛАДНІ ПОВНОВАЖЕННЯ – виявляються в компетенції державних органів щодо здійснення правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності і практично реалізуються у відповідних владно-управлінських рішеннях, які закріплюються в юридично обов'язкових нормативних та розпорядчих правових актах, що видаються державними органами від імені держави, а також знаходять своє відображення в конкретних діях і заходах на виконання цих рішень.

ДЕРЖАВНІ КОШТИ – кошти Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, державні кредитні ресурси, а також кошти Національного банку України, державних цільових фондів, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування, кошти загальнообов’язкового державного соціального страхування, кошти страхування на випадок безробіття, кошти загальнообов’язкового державного соціального страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, кошти, передбачені Законом України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», гуманітарна допомога в грошовій формі, кошти державних, казенних, комунальних підприємств та господарських товариств, у яких державна частка акцій перевищує 50 %, що спрямовуються на придбання товарів, робіт і послуг.

ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ – єдині на всій території держави вимоги до обсягу і якості надання визначеного виду гарантованих державою безкоштовних і загальнодоступних для населення товарів, послуг, а також розміру грошових виплат соціального призначення, що встановлюються на такому мінімально припустимому рівні, який дає можливість забезпечити задоволення основних потреб людини.

ДЕРЕВО ЦІЛЕЙ ДЕРЖАВИ – це класична ієрархія цілей держави, отримана внаслідок їх структуризації. Д. ц. д. можна відобразити у формі структури типу дерева, що забезпечує взаємозв’язок багатьох цілей і підцілей різного змісту (соціальних, політичних, економічних, духовних, ін.), їх узгодження для досягнення якісних змін у визначеному напрямі. Структуризація цілей базується на принципі декомпозиції (поділу на складові частини).

ДЕСТАБІЛІЗАЦІЯ – процес втрати стабільності, рівноваги системи, погіршення її функціонування.

ДЕФЦИТ БЮДЖЕТУ – частка видатків бюджету, що перевищує його доходи; відображає обсяг додаткових фінансових ресурсів, які необхідно залучити (запозичити), щоб покрити запланований обсяг видатків.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ – процес передачі частини функцій та повноважень вищими рівнями управління нижчим (від центральних органів виконавчої влади до місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування); у широкому розумінні – ослаблення або скасування централізації.

ДИСКРИМІНАЦІЯ – навмисне обмеження прав суб’єктів соціально-трудова відносин, яке позбавляє їх рівних можливостей на ринку праці.

ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНА – оцінка, визначення, опис внутрішнього стану соціального об'єкта (процесу, явища, інституту та ін.) за певними показниками.

ДОТАЦІЯ – надання коштів з бюджету для досягнення певної мети. Розрізняють два види дотації: 1) передання коштів з одного бюджету іншому на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який її отримує; 2) фінансова підтримка підприємств і організацій (як правило, на покриття збитків)

ДОХОДИ ДЕРЖАВНІ – кошти, що надходять державі в постійне користування на безповоротній основі.

ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ – сукупність грошових і натуральних засобів для підтримки фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини на певному рівні задоволення її потреб, що формуються за рахунок власної праці та інших джерел.

ДУХОВНА КУЛЬТУРА – сукупність звичаїв, цінностей і норм, що регулюють життя людини, її ставлення до себе, до інших людей, до світу в цілому.

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ – витвори людського духу, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури.

ДУХОВНІСТЬ – індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти "для інших". Під Д. переважно розуміють першу з цих потреб, під душевністю – другу. Душевність характеризується добрим ставленням особи до людей, які її оточують, увагою, готовністю прийти на допомогу, розділити радість і горе.

ЕКОНОМІЧНО АКТИВНЕ НАСЕЛЕННЯ – частина населення, яка пропонує свою працю для виробництва товарів і надання різноманітних послуг. За міжнародними стандартами до економічно активного населення належать громадяни обох статей віком від 15 до 70 років включно, які ведуть економічну діяльність (зайняті) або шукають роботу і готові приступити до неї (безробітні).

ЕЛІТА СОЦІАЛЬНА – порівняно невелика група осіб, яка характеризується, на відміну від більшості населення, згуртованістю, досвідом керівництва, розвинутими міжособовими зв'язками.

ЕТАПИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ – послідовні стадії процесу суспільно-історичного розвитку, а саме: 1) глобальна зміна основних базових цінностей, які закладені в архетипах колективного несвідомого (К. Юнг) і мають свої паралелі в ноосфері (В. Вернадський); 2) поява релігійно-етичної системи, що відповідає змінам основних цінностей, яка визначає орієнтири духовного

розвитку соціуму на цьому історичному етапі; 3) формування носіїв релігійно-етичних систем, роль яких, як правило, відіграють відповідні расово-етнічні спільноти (етноси), а всередині них – відповідні соціальні верстви (управлінська еліта, олігархія, інтелігенція, працівники, духовництво тощо); 4) перетворення етносів і соціальних верств, які найбільше відповідають новим основним цінностям, на панівні на певному історичному етапі, домінування найбільш адекватних їм соціальних сфер – політичної, економічної, духовної.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ – поняття, що розглядається в сенсі особистого отожднення з об'єднаною Європою і тим самим часто протиставляється ідентичності національній.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ – міжнародний договір, на підставі якого більшість європейських держав зобов'язалися дотримуватися прав та основоположних свобод людини. Ці права гарантуються як самою Конвенцією, так і протоколами № 1, 4, 6, 7, 12 і 13 до неї.

ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНА ХАРТІЯ – Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників (Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers) – конвенція Ради Європи, прийнята у м. Турин в 1961 році. Вступила в силу 26 лютого 1965 року. Доповнена і розширена протоколами 1988, 1991 і 1995 рр.

ЄВРОПЕЙСЬКА СТРАТЕГІЯ ЗАЙНЯТОСТІ – стратегія, що визначає загальні пріоритети у сфері зайнятості та координації політики зайнятості держав-членів ЄС.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ФОНД – один з чотирьох структурних фондів ЄС, діяльність якого спрямована на розвиток людських ресурсів та подолання безробіття. Фонд створено в 1957 році.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ – світоглядні ідеали і норми, які сповідаються в європейських країнах. Саме Європейські цінності лягли в основу європейської інтеграції, були однією з її передумов

ЄДИНИЙ РИНОК (ВНУТРІШНІЙ РИНОК) – форма економічної інтеграції, за якої не тільки ліквідуються тарифні та нетарифні обмеження, розробляється єдина торговельна політика по відношенню до третіх країн, а й забезпечуються вільна торгівля послугами, вільне пересування в межах інтеграційного об'єднання факторів виробництва – капіталу, робочої сили і технологій та закладаються основи для спільної політики розвитку галузей та секторів економіки.

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНИЙ – важлива складова соціальної політики та необхідний елемент функціонування держави в умовах ринкової економіки.

ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ – визначається Організацією Об'єднаних Націй, є головним узагальнюючим показником, на основі якого формуються рейтинги рівня життя. Цей показник формується з чотирьох складових: тривалість життя, що очікується (life expectancy at birth), грамотність серед дорослого населення (adult literacy), доступність освіти – зведений показник того, наскільки вільним є доступ до вищих навчальних закладів всіх рівнів (combined primary, secondary and tertiary gross enrolment); валовий внутрішній продукт на душу населення (GDP per capita).

ІДЕНТИЧНІСТЬ СОЦІОКУЛЬТУРНА – психологічне уявлення людини або певної групи людей про своє «я», яке характеризується суб'єктивним почуттям своєї самототожності й цілісності, ототожнення себе (частково усвідомлене, частково неусвідомлене) із соціальною позицією або статусом (соціальна ідентичність) та з культурною традицією (культурна ідентичність).

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНА – самоусвідомлення певної етнічної (народної) спільноти єдиним цілим, що розуміє свій внутрішній зв'язок, свій історичний характер, свої традиції, своє становлення і розвиток, свою долю і призначення, робить її предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі.

ІММІГРАЦІЯ – в'їзд у країну з-за кордону іноземних громадян або осіб без громадянства на постійне проживання.

ІНВЕСТИЦІЇ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ – один із головних сучасних засобів стимулювання суспільного розвитку шляхом інвестицій у ті галузі, що впливають на здоров'я, творчі здібності, освіту, професійні навички працівників.

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ – модель, яка відтворює процеси широкомасштабного введення у господарський обіг через інновації таких продуктів інтелектуальної праці, як передові технології, зокрема, енерго-, ресурсозберігаючі технології, науково-технічні розробки та інші об'єкти прав інтелектуальної власності, створених у науково-технічній сфері діяльності, а також запровадження ефективних організаційно-управлінських рішень з метою їх комерціалізації або отримання соціально-економічного ефекту.

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИЙ – історично сформовані, усталені форми організації спільної діяльності людей; організована система зав'язків і соціальних норм, яка об'єднує значимі суспільні цінності і процедури, що задовольняють основні потреби суспільства; регулярно повторювані впродовж тривалого часу соціальні практики, що мають велике значення для структури суспільства, санкціоновані і підтримувані за допомогою соціальних норм.

ІНСТИТУТИ (СУБ'ЄКТИ) ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА – політичні партії, які не представлені на момент проведення громадської експертизи у Верховній Раді України, громадські організації та рухи, дитячі та молодіжні організації, професійні й творчі спілки, організації роботодавців,

благодійні організації, релігійні організації, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства України.

ІНСТИТУЦІЯ СОЦІАЛЬНА – група осіб, покликана вирішувати справи, важливі для певної спільноти, для виконання функцій; форма організації комплексу соціальних дій, які виконуються певними членами групи від імені всієї спільноти; 3) комплекс установ і засобів діяльності, що дають змогу окремим членам групи виконувати публічні функції, які мають на меті задоволення потреб групи і регулювання поведінки її членів.

ІНТЕГРАЦІЯ МІЖЕТНІЧНА – вид об'єднавчих етнічних процесів, що полягають у взаємодії двох і більше етносів чи етнічних груп у рамках поліетнічної держави і приводять до формування в них низки спільних духовно-культурних ознак, але не викликають зміни етнічної самосвідомості (у результаті такої взаємодії жодна з етнічних спільнот не втрачає своєї внутрішньогрупової ідентичності).

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ – нематеріальні продукти творчої діяльності людини (колективу) в науковій, виробничій, літературній та мистецькій галузях.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ – сума знань, досвіду, професійної підготовки й інтуїції всіх працівників підприємства, закладу, держави.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ РЕСУРСИ СУСПІЛЬСТВА – історично сформовані здібності, уміння та навички розумової діяльності, спрямовані на підтримку взаємодії процесів виникнення, становлення та зміни суб'єктів соціального буття. Підставою для розуміння.

ІНТЕРЕСИ СОЦІАЛЬНІ – реальна причина, рушійний чинник соціальних дій, що формують мотиви і стимули, ідеї та емоції суб'єктів суспільства (індивідів, соціальних груп).

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА – система апаратних, програмних, організаційних та законодавчих засобів, спрямованих на забезпечення захисту: інформаційного простору України від небажаного інформаційного впливу; національних інформаційних ресурсів, функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем та інформації, що циркулює в них.

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА – складова загальнолюдської культури, регулятор функціонування й розвитку інформаційної сфери, сукупність принципів і механізмів збирання, збереження, обробки, передачі і представлення інформації і пов'язані з цим інноваційні зміни у сфері організації і управління в різних галузях людської діяльності.

ІНФОРМАЦІЙНА МОДЕЛЬ – сукупність трьох типів моделей об'єкта: математичної, обчислювальної і моделі даних, – які містять основну інформацію про те, що і яким методом необхідно обробляти для одержання остаточного результату.

ІНФОРМАЦІЙНО-НАВЧАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ – сукупність умов, які сприяють виникненню й розвитку процесів інформаційно-навчальної взаємодії між учнями, викладачем і засобами нових інформаційних технологій, а також формуванню пізнавальної активності учня за умови наповнення компонентів середовища (різні види навчального, демонстраційного обладнання, програмні засоби й системи, навчально-наочні посібники тощо) з предметним змістом певного навчального курсу.

ІНФОРМАЦІЙНА ПОСЛУГА – здійснення інформаційної діяльності у визначений час і у визначеній законом формі з доведення інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їхніх інформаційних потреб.

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО – концепція постіндустріального суспільства, нова історична фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація та знання.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР – сукупність сховищ, банків і баз даних, технологій їх супроводу і використання, інформаційних телекомунікаційних систем, що функціонують на основі загальних принципів і забезпечують інформаційну взаємодію організацій і громадян, а також спрямовані на задоволення їхніх інформаційних потреб.

КОНСОЛІДАЦІЯ – процес перетворення випадкових домовленостей та умовних рішень, що виникають між сторонами, на стійкі норми відносин суперництва та співробітництва між ними.

КОНФЛІКТ СОЦІАЛЬНИЙ – це процес протиборства, що виникло під час соціальної взаємодії суб'єктів, який характеризується порушенням або перешкодою в реалізації ними своїх інтересів і є причиною розвитку кризи суспільних відносин.

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ – документ, в якому визначаються цілі та пріоритети економічного і соціального розвитку, засоби та шляхи їх досягнення, формується система взаємоузгоджень і комплексна система заходів органів законодавчої і виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямованих на ефективне розв'язання проблем економічного і соціального розвитку, досягнення стабільного економічного зростання, а також очікувані зміни у стані економіки та соціальної сфери.

КРИЗИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ – це особливі стани в розвитку і функціонуванні політичної системи суспільства, державновладних структур, яке

характеризується такими ознаками, як: нестабільність, розбалансування діяльності політичних інститутів, зниження рівня керованості соціально-економічних та політичних процесів, загострення політичних конфліктів, збільшення критичної активності соціуму.

КУЛЬТУРА – система знань, вірувань, звичаїв, норм, інститутів, відносин, а також здібності і навички, що засвоєні людиною як членом суспільства, і життєдіяльність, засобами якої по історичній вертикалі створюються духовні та матеріальні цінності.

КУЛЬТУРА КОРПОРАТИВНА – система матеріальних і духовних цінностей, переконань, вірувань, уявлень, очікувань, проявів, що взаємодіють між собою, властивих даній корпорації, таких, що відображають її індивідуальність і сприйняття себе й інших у соціальному і речовому середовищі, що виявляється в поведінці, взаємодії, сприйнятті себе і навколишнього середовища.

КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ – дотримання основних вимог і правил людського співжиття, вміння знаходити правильний тон у спілкуванні з оточуючими.

ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ, ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ – набуті знання, навички, мотивації, творчі здібності та енергія, що отримані через формальну освіту або через практичний досвід, це якості людини, що принципово впливають на результати активності. Складові людського капіталу: капітал освіти, капітал здоров'я, капітал культури. Поруч з економічним та символічним капіталом людський капітал нації формує її можливості у сучасному світі.

ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК – категорія, яку застосовує ООН для визначення ефективності зусиль тієї чи іншої держави в галузі соціальної політики.

ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ – найцінніше багатство будь-якого суспільства, процвітання якого можливо лише при створенні відповідних умов для формування, відтворення та подальшого розвитку і використання цього ресурсу з урахуванням інтересів кожного з суб'єктів державотворення.

МАРГІНАЛЬНІ ЕТНІЧНІ ГРУПИ – індивідуальні етнічні групи, наділені сукупністю специфічних особливостей свідомості, для яких характерні етноамбівалентність, етнопсихологічна розколотість, що проявляється в непослідовності етнодій, неможливості усвідомити себе причетним до окремого етносу.

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ – способи практичної реалізації функцій та структур управління шляхом впливу на свідомість, волю

людей, а отже, на поведінку й суспільну діяльність конкретних осіб та колективів.

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА – частина соціально-економічної та етнопонаціональної політики, спрямована на регулювання переміщення населення в межах країни, та частково і за її межі, а також на формування раціональної статево-вікової структури регіонів та більш доцільне збалансування трудових ресурсів.

МІГРАЦІЯ – переселення, тобто територіальне переміщення населення, пов'язане із зміною місця проживання.

МІЖНАРОДНА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ – міжнародна угода, завдяки якій держави-члени Ради Європи намагаються забезпечити кожному, хто перебуває під їх юрисдикцією, охорону прав людини та основні свободи.

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ – міжнародна організація, заснована урядами різних країн у 1919 р. для того, щоб підтримувати міжнародне співробітництво стосовно забезпечення миру в усьому світі й зменшити соціальну несправедливість за рахунок поліпшення умов праці.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО – система норм та принципів, які регулюють міжнародні публічні відносини з метою забезпечення миру та безпеки.

МІЖНАРОДНИЙ ВАЛЮТНИЙ ФОНД – було створено 27 грудня 1945 р. після підписання 28 державами угоди, розробленої на Конференції ООН з валютно-фінансових питань 22 липня 1944 р. В 1947 р. фонд розпочав свою діяльність і став органічною частиною Бреттон-Вудської валютної системи разом зі Світовим банком.

МОБІЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – рух індивідів між елементами соціальної структури: класами, прошарками, групами, статусами, позиціями.

МОВА ДІЛОВА – різновид літературної, тобто унормованої, мови, який виявляється в офіційно-діловому стилі, в основному в його адміністративно-канцелярському різновиді, що має писемну й усну форми уживання.

МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН – знакові системи, спосіб внутрішньо групового спілкування осіб, що належать до національних меншин у певній поліетнічній країні або країні з поліетнічним складом населення.

МОВИ РЕГІОНАЛЬНІ – мови, які, по-перше, традиційно використовуються в межах певної території держави її громадянами, що становлять групу, яка за своєю чисельністю є меншою, ніж решта населення цієї держави; по-друге, відрізняються від офіційної мови (мов) цієї держави; по-третє, не включають діалекти офіційної мови (мов) держави або мови мігрантів.

МОВНА ПОЛІТИКА – сукупність ідеологічних принципів і практичних заходів щодо вирішення мовних проблем у державі, соціумі.

МОДЕЛІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ – спрощені теорії, покладені в основу вивчення взаємозв'язків між різними індикаторами рівня розвитку соціальної системи.

МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ – створювана людиною подібність об'єктів соціально-економічного розвитку: макети, зображення, схеми, словесні описи, математичні формули, карти, які моделюються на основі тих ресурсів та термінів, які зумовлені пріоритетами населення, нормативно-правовою базою, державними та регіональними програмами розвитку відповідно до потреб технологічного і соціального прогресу.

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ – комплексне явище, яке є результатом практичної, науково-теоретичної, ідеологічної та іншої діяльності соціальних інституцій стосовно молоді. Її можна розглядати як інтегральну функцію багатьох змінних: діяльності держави, партій, громадських, релігійних організацій тощо.

МОНІТОРИНГ – постійне спостереження за будь-яким процесом з метою виявлення його відповідності очікуваному результату.

МОТИВАЦІЯ – рушійна сила діяльності організацій, окремих працівників, що ґрунтується на задоволенні певних потреб; загальна функція управління, що потребує розуміння людської природи з метою спонукання організацій та окремих людей до максимальних зусиль, досягнення ефективних результатів праці.

НАУКА – соціально-значуща сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення й використання теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність.

НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ – соціально-етнічні уявлення про правові, політичні, моральні та інші норми в процесі розвитку нації, яка завдяки їм виокремлює себе серед інших націй.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ – це історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ – процес реалізації можливостей народу (нації) щодо розвитку й утвердження більш широких потреб даної спільноти відповідно до сучасних вимог історичного розвитку.

НАЦІЯ – тип етносу, що виникає як історична, соціально-економічна та духовна спільність людей з певною психологією і самосвідомістю.

ОПТИМІЗАЦІЯ – зазвичай стосується найбільш прийняттого варіанту вибору, знайденого на основі заданої цільової функції із урахуванням прийнятих обмежень та при переконаності у повноті наявної групи альтернатив.

ОСВІТА – духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини.

ОСВІТА ДЕРЖАВНА – система освітніх і виховних закладів у країні (області, місті, районі), що забезпечують освіту й виховання громадян відповідно до інтересів і потреб суспільства й держави.

ОСОБИСТІТЬ – це унікальна суб'єктивність, неповторна своєрідність внутрішнього світу індивіда, стійка система соціально-значущих рис, яка дозволяє характеризувати людину як члена того чи іншого суспільства чи громади

ПАМ'ЯТЬ – один з основних пізнавальних процесів, що включає закріплення, збереження і відтворення людиною її попереднього досвіду

ПАТРІОТИЗМ – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури.

ПЕНСІЙНА РЕФОРМА – здійснення змін у системі пенсійного забезпечення з метою організації її ефективного функціонування всіх суб'єктів цього процесу (держави, громадян, підприємств, недержавних пенсійних фондів, банків, страхових організацій тощо) для забезпечення соціальної справедливості та соціальної рівності, державних соціальних гарантій усім громадянам.

ПОЛІЕТНІЧНІСТЬ – у найзагальнішому контексті – спільність проживання у певній країні двох і більше етносів або етнічних груп.

ПОЛІТИКА ОСВІТНЯ – система суспільних відносин між державою та суб'єктами надання освітніх послуг; цілеспрямована стратегія держави на створення сприятливих умов для розвитку закладів освіти та системи освіти в цілому, забезпечення належного рівня освітньої діяльності.

ПОЛІТИКА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ – діяльність держави щодо забезпечення основної ролі культури в розвитку і самореалізації сутнісних сил людини; збереження національної самобутності народів.

ПОТЕНЦІАЛ ОСВІТНІЙ – сукупність інтелектуальних, кадрових та матеріальних ресурсів держави, професійних можливостей, інформаційних і технологічних засобів для реалізації завдань державної освітньої політики.

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ – прояви закономірностей, відношення або взаємозв'язки суспільно-політичної природи й інших груп елементів державного управління, висловлені у вигляді певного наукового положення, що застосовується в теоретичній і практичній діяльності людей у сфері державного управління. Як правило, це фундаментальні, науково обґрунтовані, а в певних випадках і законодавчо закріплені положення, відповідно до яких будується і функціонує система державного управління.

ПРОСТІР СОЦІАЛЬНИЙ – атрибутивна форма існування і розвитку соціально організованої матерії (суспільства).

РЕЛІГІЙНІ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ – теоретична форма відтворення однієї з функцій релігії – легітимації, яка обґрунтовує, освячує і певною мірою узаконює деякі суспільні порядки та інституції

РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ – об'єднання послідовників певного віросповідання на основі спільного віровчення з метою задоволення власних релігійних потреб, здійснення релігійного культу, підтримання зав'язків з державними органами та суспільними організаціями.

РЕЛІГІЯ – одна з основних форм суспільної свідомості, складова частина духовної культури, духовний феномен, компонент духовної діяльності людини.

РІВЕНЬ ЖИТТЯ – рівень матеріального добробуту, що характеризує об'єм реальних доходів на душу населення і відповідним об'ємом споживання.

РІВНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – становище індивідів, соціальних груп, прошарків, класів у суспільстві, що забезпечує їхнє однакове ставлення до засобів виробництва, їхні однакові політичні і цивільні права, схожість соціальних статусів і можливостей.

САМОДОСТАТНІСТЬ – якість системи незалежно існувати та розвиватися за стійкого гомеостазу з навколишнім середовищем, коли система спроможна подолати його виклики, надзвичайні ситуації та здатна до кардинальної перебудови.

САМООСВІТА – процес і результат набуття знань унаслідок самостійної роботи поза систематичним навчанням у стаціонарному навчальному закладі.

СИСТЕМА ОСВІТИ – існуюча в масштабі країни структура освітньо-виховних закладів. До неї входять ясла, дитячі садки, загальноосвітні і професійні школи, позашкільні установи, вищі навчальні заклади.

СЕРЕДНЯ ОЧІКУВАНА ТРИВАЛОСТІ ЖИТТЯ – одна з основних інтегральних характеристик рівня та якості життя, починаючи від ефективності системи охорони здоров'я, екологічних умов, стереотипами поведінки та психологічним самопочуттям населення. Характеризує не тільки поточний стан речей, але й минулу якість життя відповідних поколінь, тому що стан здоров'я конкретної людини залежить від умов його існування з моменту народження. Як демографічний показник означає середню кількість років майбутнього життя людини, що досягла даного віку.

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА – стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сформованою, сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості, її соціальної захищеності, стійкістю щодо впливу чинників, які підвищують соціальний ризик.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ – процес становлення особистості і поступового засвоєння нею вимог суспільства, суспільних знань, досвіду, норм і цінностей, включення до системи соціальних зав'язків і відносин, необхідних для життєдіяльності в певному суспільстві.

СОЦІАЛЬНА ГРУПА – сукупність людей, об'єднаних спільністю інтересів, професії, діяльності та ін.

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА або держава загального добробуту – у якій система соціальної безпеки в суспільстві відповідальна за добробут і розвиток громадян, враховує спектр соціальних вимог, здібностей, потреб та інтересів кожної людини.

СОЦІАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ – форма соціальної диференціації, при якій окремі індивіди, соціальні групи, прошарки, класи знаходяться на різних ступенях вертикальної соціальної ієрархії і володіють нерівними життєвими шансами і можливостями задоволення потреб.

СОЦІАЛЬНА ШЛЮГ – передбачене законодавством повне або часткове звільнення певних категорій громадян від виконання обов'язку або надання додаткових прав при настанні соціального ризику.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА – комплекс заходів, який охоплює різноманітні напрями соціальної сфери суспільства і здійснюється державними

та громадськими організаціями з метою підвищення добробуту й надання соціального захисту різним верствам населення.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА – система теоретичних знань та відповідна практика, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом підтримки найбільш соціально уразливих верств населення; професійна діяльність, спрямована на допомогу, підтримку та надання соціальних послуг групам людей, які опинилися у скрутній ситуації, що підвищує або відновлює їх здатність до соціального функціонування; навчальна дисципліна з професійної підготовки фахівців із соціальної допомоги та підтримки населення.

СОЦІАЛЬНА СТАБІЛЬНІСТЬ – стан соціальної системи, який дає їй змогу ефективно функціонувати і розвиватися в умовах зовнішніх та внутрішніх впливів, зберігати свою структуру та основні якісні характеристики.

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ – встановлені на кожний визначений період мінімальні розміри матеріальних та інших благ, які гарантують соціально-прийнятний рівень їх споживання і призначені для встановлення обов'язкового мінімуму витрат (бюджетних, коштів підприємств) на такі цілі.

СОЦІАЛЬНА СФЕРА – відносно самостійна сфера життєдіяльності суспільства, що охоплює відносини між соціальними спільнотами, усередині цих спільнот, між окремими особистостями, які займають різне становище в суспільстві і беруть неоднакову участь у його соціальному житті.

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА – сукупність та співвідношення виділених за певними ознаками суспільних груп.

СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ – форма соціальних послуг; діяльність, спрямована на задоволення потреб, які виникають у процесі життєдіяльності, що забезпечує гармонійний та різнобічний розвиток громадян.

СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ – комплекс організаційно-правових заходів з розробки та реалізації соціальних програм і соціальних проєктів за рахунок бюджетних та інших коштів шляхом укладення соціальних контрактів на конкурсній основі.

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО – система правових і організаційних норм, принципів, структур, процедур, які спрямовані на забезпечення взаємодії між найманими працівниками, роботодавцями, державними органами влади в регулюванні соціально-трудова відносин на національному, галузевому, регіональному рівні та на рівні підприємства (організації); міжсекторна, в тому числі і міжнародна взаємодія, спільна діяльність учасників на основі погодження інтересів і кооперації зусиль та ресурсів для реалізації взаємоприйнятних цілей і задоволення спільних інтересів.

СОЦІАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ – регулювання, яке покликане слугувати соціальним цілям і переважно здійснюється у сферах: охорони здоров'я, захисту довкілля, захист споживачів, інформатизації суспільства та розвитку культури.

СОЦІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ – вид управління, що передбачає спрямування впливів його суб'єктів на упорядкування та організацію процесів спільної колективної діяльності людей відповідно до об'єктивних законів та викликів сучасності.

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ – процес встановлення та узгодження позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів державної влади і місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціально-економічної політики та регулювання трудових відносин.

СОЦІАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ – взаємодія соціальних структур, норм, інститутів, зразків поведінки, за допомогою якої забезпечується функціонування соціальної системи.

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС – соціальне становище, яке займає індивід в суспільстві як представник соціальної групи; стабільне становище всередині соціальної системи, пов'язане з певними очікуваннями, правами і обов'язками; позитивна або негативна репутація, престиж, авторитет особистості в рамках системи соціальної стратифікації.

СОЦІАЛЬНИЙ ЧИННИК – рушійна сила розвитку суспільства; явище або процес, що зумовлюють ті чи інші соціальні зміни.

СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціального забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших соціальних виплат, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.

СОЦІАЛЬНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ – способи забезпечення ефективного управління соціальною сферою суспільної діяльності. До найбільш поширених з них належать: методи соціального прогнозування, соціального планування та соціологічних досліджень.

СОЦІАЛЬНІ НОРМИ – стандарти діяльності та правила поведінки, виконання яких очікується від члена групи або суспільства і підтримується за допомогою санкцій.

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ЛЮДИНИ – сукупність конституційних прав людини або лише громадян конкретної держави, які дають їм можливість

претендувати на отримання від держави за певних умов певних матеріальних благ.

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя.

СОЦІАЛЬНІ ЦІЛІ – соціально орієнтовані цінності індивіда, групи індивідів, класів, суспільства, на досягнення яких спрямована їх діяльність.

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ – ресурс, накопичений конкретно-історичним суспільством; спектр реальних можливостей в соціогуманітарній сфері. Він включає, з одного боку, узагальнений рівень соціальних потреб і очікувань членів суспільства і одночасно рівень реальних можливостей їх реалізації.

СОЦІУМ – велика стійка соціальна спільність, для якої характерна єдність свідомості, цілеспрямованості, природних, суспільно-виробничих, духовних та інших умов життєдіяльності, генетичний зв'язок поколінь, стабільність соціальної організації, певна культура спілкування.

СПАДЩИНА КУЛЬТУРНА – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь рухомих і нерухомих пам'яток, які визнані чинним законодавством об'єктами.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ СОЦІАЛЬНА – створення для всіх членів суспільства рівних можливостей для реалізації здібностей, задоволення життєвих потреб (здебільшого, але не в усіх відповідно до величини трудового внеску).

СТАБІЛІЗАЦІЯ – комплекс заходів державної політики, який спрямований на запобігання кризовим явищам в економічній, політичній та соціальній сферах.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК – процес змін, в якому експлуатація ресурсів, напрямки інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку та інституційні зміни погоджені одне з одним і посилюють теперішній і майбутній потенціал для задоволення людських потреб та намірів. (Термін введено в широке використання міжнародною комісією з навколишнього середовища та розвитку у 1987 році.)

СТАНДАРТ – документ, що встановлює призначені для загального і багаторазового використання науково обґрунтовані правила, загальні принципи

чи характеристики, що стосуються певних видів діяльності або їх результатів, включаючи процеси, продукцію, послуги.

СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНІ – сукупність людських потреб, достатніх для збереження нормального способу життя, притаманного для більшості населення країни, і зумовленого її історичним, культурним та економічним розвитком і практично наявним на конкретний момент часу.

СТАНДАРТИ ПОСЛУГ – установлені нормативно-правовими актами вимоги до обсягу, якості і умов надання послуги.

СТАТУС СОЦІАЛЬНИЙ – сукупність прав, привілеїв, моральних норм і обов'язків індивіда або соціальної групи, пов'язаний з виконанням первинної соціальної ролі, яка виявляється у формі поведінки, очікуваної відповідно до становища у суспільстві.

СТРАТЕГІЧНЕ МИСЛЕННЯ – особливий тип інноваційного системного мислення, що інтегрує різноманітні концепції та методи в процесі аналізу та розв'язання складних стратегічних проблем.

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ – адаптивний процес, за допомогою якого здійснюються регулярна розробка та корекція системи досить формалізованих планів, перегляду системи заходів щодо їх виникнення на основі безперервного контролю та оцінки змін, що відбуваються зовні та всередині підприємства.

СТРАТЕГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ – наукове обґрунтування можливих кількісних та якісних змін (рівня розвитку в цілому, окремих напрямів діяльності) в майбутньому, а також альтернативних способів і строків досягнення очікуваного стану.

СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ – цілі, що описують стратегічні наміри організації у визначенні її місця у сфері діяльності.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ – результат стратегічного планування, що базується на аналізі зовнішнього і внутрішнього середовища організації та визначає опорні концептуальні положення стосовно бажаного і можливого майбутнього (стратегічне бачення розвитку, пріоритетні напрями розвитку й проблеми, ієрархічну систему цілей, систему індикаторів успішності реалізації стратегії, комплекс політик реалізації стратегії), а також систему програмно-цільових засобів (проектів, програм) досягнення стратегічних настанов.

СУСПІЛЬСТВО ЗНАНЬ – тип суспільства, в якому знання відіграють вирішальну роль, а їх продукування стає джерелом розвитку.

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ – енерговитратна, свідома, цілеспрямована, утворююча суспільно корисна діяльність; процес перетворення ресурсів природи в цінності й блага, що здійснюється і керується людиною під дією як зовнішніх стимулів (економічних та адміністративних), так і внутрішніх спонукань.

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ (міграція робочої сили) – переїзди з однієї країни до іншої з метою працевлаштування.

ТРУДОВІ РЕСУРСИ – частина населення країни, яка, маючи відповідні психофізіологічні, фізичні та інтелектуальні якості, здатна виробляти матеріальні та духовні блага й послуги, тобто здійснювати корисну діяльність; наявні в теперішній час і передбачувані в майбутньому ресурси праці суспільства з відповідними кількісними та якісними характеристиками.

УГОДА, АБО ДОГОВІР – домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА – частина загальної культури суспільства, що розглядається як єдність управлінських знань, цінностей, управлінських та організаційних відносин на певному етапі розвитку суспільства, управлінської діяльності.

УРБАНІЗАЦІЯ – демографічний процес переміщення людей до міст, у наслідок чого відбувається зростання чисельності міського населення, поширення міського способу й стилю життя на все суспільство.

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ – широкий спектр прямих і непрямих форм участі представників громадськості в прийнятті управлінських рішень.

ХАОС – у давньогрецькій міфології – безодня, наповнена туманом і темрявою, з якої виникало все суще; стан неупорядкованості, що визначає не тільки руйнування, але й народження систем.

ХАРТІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ – регіональний міжнародний договір, прийнятий 18-19 листопада 1999 року в м. Стамбул на зустрічі глав держав і урядів членів ОБСЕ.

ЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ – безперервна постійно діюча та достатньо стійка підлеглість кожної ланки вищим органам управління, виявляється як концентрація на верхньому рівні керівництва владних повноважень, необхідних для вироблення і впровадження важливих рішень.

ЧЕСНІСТЬ – моральна якість особистості, яка виражається у вірності обов'язкові і своїм переконанням, в умінні добросовісно ставитися до дорученої справи.

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ – комплексна інтегральна характеристика становища людини в різних соціальних системах і структурах, показник міри її соціальної свободи, її можливостей для всебічного розвитку.

ЯКОСТІ ЗНАНЬ – поняття "якості знань" передбачає співвіднесення видів знань (закони, теорії, прикладні, методологічні, оцінювальні знання) з елементами змісту освіти й тим самим з рівнями засвоєння.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
2. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В.М. Князев (співголова), І.В. Розпутенко (співголова) та ін. – 2011. – 748 с.
3. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю.П. Сурмін (співголова), П.І. Надолішній (співголова) та ін. – 2011. – 692 с.
4. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. Т. 3 : Історія державного управління / наук.-ред. колегія: А.М. Михненко (співгол.), М.М. Білинська (співголова) та ін. – 2011. – 788 с.
5. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М.М. Іжа (співголова), В.Г. Бодров (співголова) та ін. – 2011. – 648 с.
6. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 5. : Територіальне управління / наук.-ред. колегія : О.Ю. Амосов, О.С. Ігнатенко (співголова) та ін. – Харківський регіональний державного управління Національної академії державного управління України. – Х.: Вид.-во ХарРІДУ “Магістр”, 2011. – 408 с.
7. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. Т. 6. : Державна служба / наук.-ред. колегія : С.М. Серьогін (співголова), В.М. Сороко (співголова) та ін. – Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. 2011. – 524 с.
8. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 7. : Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції / наук.-ред. колегія : І.А. Грицяк (співголова), Ю.П. Сурмін (співголова) та ін. – 2011. – 764 с.

9. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 8. : Публічне врядування / наук. ред. колегія: В.С. Загорський (голова), С.О. Телешун (співголова) та ін. – Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 630 с.

10. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління / В.Я. Малиновський. – 2-ге вид., доп. й перероб. – К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. – 251 с.

11. Публічне управління та адміністрування : словник-довідник / уклад.: О.М. Руденко, О.В. Шершньова, В.Д. Бакуменко, Н.В. Філіпова, Н.В. Ткаленко. – К. : Кондор-Видавництво, – 2016. – 178 с.

